

NÜŞİ'NİN TEVŞİHU'L-LETÂ'İF ADLI MESNEVİSİNDE YER ALAN BESMELENÂME

ENES YILDIZ¹

ÖZET

İslam'da her hayrın başı olarak görülen besmele, ilahiyatın yanında edebî eserlere de konu olmuştur. Mesnevi ve divanlarda edebî bir tür teşkil edecek sayıda besmele manzumesi bulunmaktadır. Müstakil veya bir bölüm olarak karşımıza çıkan besmele manzumelerinde şairler besmeleyi teşbih ve mecazlarla tasvir etmişler, besmelenin faydalarını ve gerekliliğini vurgulamışlar ve besmeleyi oluşturan harfler üzerinden çeşitli benzetmeler yapmışlardır.

Bu çalışma XVII. yüzyıl divan şairlerinden Şeyh Nûşî'nin Tevşihu'l-Letâ'if adlı nasihatnâme türündeki mesnevisinin girişinde bulunan besmelenâme üzerinedir. Yazıda öncelikle besmele ve edebî bir tür olarak besmele manzumeleri hakkında bilgi verilecek, ardından bugüne kadar üzerinde hiçbir çalışma yapılmamış mesnevi kısaca tanıtılacaktır. Makalenin asıl bölümünde Şeyh Nûşî'nin besmelenâmesi şekil ve muhteva özellikleri yönünden incelenecek ve manzumenin transkripsiyonlu metni verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Mesnevi, Nûşî, Tevşihu'l-Letâ'if, Besmelenâme

BESMELENAME THAT WAS INCLUDED IN THE NUŞİ'S MESNEVİ CALLED TEVŞİHU'L-LETAİF

ABSTRACT

Besmele which is seen as the head of every good in Islam, has been the subject of literary works besides theology. There are besmele poems in the mesnevi and divan which will constitute a literary genre. Besmele verses appear either as detached or as a part. Poets depict besmele with exhortations and metaphors, emphasize the benefits and necessity of besmele and make various comparisons over the letters that make up besmele.

This study is about the besmelename that was included in the Nuşî's mesnevi called Tevşihu'l-Letaif. In the article, firstly, information will be given about the besmele and besmele poems, then the mesnevi (Tevşihu'l-Letaif) which has not been studied so far, will be introduced briefly. In the main part of the article, Sheikh Nuşî's besmelename will be examined in terms of shape and content features and the transcriptional text of the poetry will be given.

Key Words: Classical Turkish Literature, Mesnevi, Nuşî, Tevşihu'l-Letaif, Besmelename

¹ Dr., MEB, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, enesedebiyat@hotmail.com

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim'de Tevbe suresi hariç bütün surelerin başında ve Neml suresinin 30. ayetinde geçen "bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm" ifadesine besmele denir. Ayet veya ayet dışı bir ibare olup olmadığı ihtilaflı bir konu olan besmele tek başına kullanılabildiği gibi "e'ûzu billâhi mine's-şeytâni'r-racîm" yani "istiâze" ile de söylenir. Nahl suresinde (16/98) Allah, Kur'ân okunduğu zaman kovulmuş şeytandan kendisine sığınılması emrini verir. Besmele, Neml suresinin (27/30) 30. ayetinde geçmektedir. Neml suresine göre Hz. Süleyman, Sebe melikesine bir mektup gönderir. Melike, vezirlerine Süleyman'dan bir mektup geldiğini ve besmele ile başladığını söyler. Ayrıca Hud suresinde "Nûh, "Haydi gemiye binin! Yüzerken de dururken de Allah'ın adını anın. Şüphesiz ki rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir" dedi (11/41), buyrulmuştur. Görüldüğü gibi ayette Hz. Nuh'un gemisinin yüzmeye başlaması ve durması "*Bismillâhi/ Allah'ın ismiyle*" olacağı belirtilmiştir. "*Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla*" şeklinde tercüme edilen besmele "*ism, Allah, Rahman ve Rahim*" kelimelerinden oluşmaktadır. Besmele kulların "*merhametli ve bağışlayıcı Allah'a*" sığınmalarını ifade eder.

Harf sayısının 19 olması ve Müddessir 74/30'daki cehennem görevlilerinin sayısının da 19 olarak belirlenmesi nedeniyle bismelenin "ateşten koruyuculuğu" özelliğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in "Allah adıyla başlamayan her ehemmiyetli iş güdük ve neticesiz kalır" hadisi sebebiyle bismelenin önemi ve fazileti bilinmiş ve bunun neticesinde Müslümanlar her hayırlı işlerine besmeleyi rehber etmişlerdir (Okuyan, 2012: 58; Gürgendereli, 2010: 199).

Sadece İslamiyet'te değil, başka din ve inanışlarda da besmeleye benzer kelime ve tabirlere rastlanır. Hinduizm'de "om", Yahudilik'te "bâ-şem", Hristiyanlık'ta "baba-oğul-kutsal ruh veya Rab İsa'nın adıyla", bu dinlere mensup kişilerin bir işe başlarken kullandıkları tabirlere örnektir. İslamiyet'in kabulünden önce Arapların besmele yerine "*bismi'l-Lât ve'l-Uzzâ ve bismikellâhümme*" ifadelerini kullandıkları bilinmektedir (Yıldırım 1992: 529-530).

Türk kültür tarihinde de bismelenin önemli bir yeri vardır. Dilimizde "besmele çekmek, bismillah demek" gibi tabir ve deyimlerin yanı sıra mimari eserlerde, hat² sanatında önemli bir görsel malzeme olarak kullanılan

² Hz. Peygamber'in, besmele ile başlanmayan işlerin bereketsiz ve neticesiz kalacağını belirten hadisinin ve fiilî sünnetinin tesiriyle müslümanlar arasında sözlü olduğu kadar yazıda da en çok tekrarlanan, gerek teberrüken gerek usulen gerekse tezyinî olarak çeşitli şekillerde en fazla yazılan ayetlerin başında besmele gelmektedir. Bu sebeple besmeleyi, son şeklini alıncaya kadar geçirdiği safhalar, imlâsına ait özellikler, yazılması mûtat olan yerler, hat sanatı, tezyinî bir unsur olarak kullanılması bakımından ele alıp incelemek gerekir. Bismelenin yazımına özen gösterilmesiyle ilgili Hz. Enes'ten gelen bir rivayette, "Bismillâhirrahmânirrahîm'i özenerek güzel yazan kişiyi Allah affeder" buyrulması ile Hz. Ali'nin, "Besmeleyi güzel yazan kişi affedilmiştir" sözü, hattatların bu konuda gereken itinaı göstermelerinin başlıca sebebi olduğu gibi bismelenin çokça yazılmasının da esas âmili olmuştur (Derman & Uzun, 1992: 532-537).

besmele, folklorumuzu da önemli ölçüde etkilemiştir. Osmanlı döneminde dini bilgiler ve eğitim, besmele öğrenmekle başlardı. Bunun için çocuklar dört veya beş yaşına geldiğinde bir tören düzenlenirdi. Halk arasında "besmele cemiyeti" adıyla anılan ve [âmin alayının](#) evde veya mektepte icra edilen kısmından ibaret olan "bed'-i besmele", okuma yaşına gelmiş çocukların, yapılan bir merasim ve duadan sonra hocanın önünde ilk olarak besmele çekmesini, bir başka deyişle okumaya başlamasını ifade eder. Bed'-i besmele töreni mahalle halkı arasında maddi ve mânevi yakınlaşmayı sağladığı gibi zenginlerin birkaç fakir çocuğu daha okutmaya başlamasını temin edecek bir yardımlaşmaya da sebep oluyordu. Bunun yanında çocuklarda okuma, ana babalarda da okutma arzusunu arttırdığı, ilme ve ilim adamına saygı ve sevgiyi teşvik ettiği açıktır. Bu tören, çocuk için bebeklik çağından kurtulup yeni bir statü kazanma manasını ifade ettiğinden, ayrıca hayatın yeni bir devresine başlamanın tescilli, bir nevi "adam olma" yolunda atılan ilk adım sayılıyordu ve pedagojik değeri yüksek bir gelenek olarak bilhassa erkek evlat sahiplerinin sünnet düğünü kadar önem verdikleri bir mürüvvetti. Bed'-i besmele töreninde çocuk baştan aşağı yeni elbiseler giymiş olarak davetilerin karşısına çıkar ve hocasının önüne diz çöküp otururdu. Tören için hazırlanan çocuklar, genelde bir faytona bindirilir, faytonun arkasından da ilahi okuyanlar ve aminciler gelirdi. Hoca çocuğa bir besmele çektirir, "Rabbi yessir" duasını tekrar ettirir ve elifbanın ilk harfi olan elifi gösterirdi; daha sonra da bir "aşr-ı şerif" okunurdu. Ardından hoca tarafından öğrenciyeye, Allah'tan zihin açıklığı ve başarılar niyaz edilen "Rabbi zidnî ilmen" duası yapılarak tören bitirilirdi. (Pakalın, 2004: 58-59; Yekbaş, 2010: 218; Uzun, 1992: 538-540).

Eski Türk edebiyatının başta gelen kaynaklarından biri Kur'an, diğeri hadistir. Besmele de Kur'an ve hadiste önemle yer alan, her işin başı veya başlangıcı olarak çok tekrarlanan bir ayet olduğundan Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında bütün yönleriyle ele alınmış, mısra ve beyitlerden muhtelif manzumelere kadar edebî eserlerde çokça konu edilmiştir. Nesir sahasında da çeşitli ilmî ve edebî eserlere mevzu olan besmele hakkındaki bu eserler Türkçede genel olarak "Besmele Risâlesi" adıyla anılmaktadır. Bunlarda besmelenin imlâsından faziletine kadar konuyla ilgili hemen her meseleden bahsedilmektedir. Her eserin besmele ile başlaması kaidesine bütün edebî eserlerde de riayet edilmesinin yanı sıra bütün divan mukaddimelerinin (dîbâce) manzum ve mensur kısımlarında besmele konusuna temas etmek de usuldendir (Uzun, 1992: 538-540). Kültürümüzü ve folklorumuzu bu kadar etkileyen besmele, edebiyatımızı da fazlasıyla etkilemiştir. İslâmî geleneğe uygun olarak mesneviler, ya mesnevi metninin dışında bağımsız olarak yazılan "besmele" yani "bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm" lafzıyla ya da besmele lafzının içinde geçtiği "besmele beyti" veya "besmele manzumesi"yle başlar. Özellikle Türk tasavvuf edebiyatının ilk örnekleri olan Ahmed Yesevfnin "*Divan-ı Hikmet*"inden başlayarak şık Paşa'nın "*Garibname*"si, Gülşehri'nin "*Felekname*"si gibi manzum eserlerde BBesmelenin, eserlerin başında kullanılması zamanla bir geleneğe dönüşmüştür (Kartal, 2014: 99; Yekbaş, 2010: 218).

Besmele beyit veya beyitler düzeyinde Farsça eserlerde de görülmektedir. Bunlar içerisinde en önemlilerinden birisi Molla Câmî'nin yazdığı 19 beyitlik besmele şerhidir ki Türk edebiyatında “Nevâî, Lâmi'î, Celîlî, Yahyâ Bey, Atâî, Hakânî, Nâlî, Şâkir” gibi birçok şairi etkilemiştir. Bu şairler de Câmî tarzında besmeleyi şerh eden manzumeler kaleme almışlardır (Sevgi, 1999).

Türkçe mesnevilerde yer alan besmele manzumeleri üzerine yapılan bir kitap çalışmasında 123 besmele şiiri incelenmiştir. Bu çalışmada bismelenin önemi ve fazileti, besmele şiirlerinin şekil özellikleri, besmele şiirlerinin üslup özellikleri, besmele üzerine teşbih ve mecazlar, besmele harfleriyle kurulan hayal ve tasavvurlar ayrıntısıyla ele alınmıştır (Gürgendereli, 2010).

Mesnevilerde olduğu gibi divanların da geleneksel olarak besmele, besmele beyti veya beyitleri ile başladığını görürüz. Ayrıca divanlarda “Ahmed Paşa, Za'fî, Caferî Baba, Filibeli Vecdî, Kabûlî , Kefeli Müdâmî , Şemsî Paşa, Taşlıcalı Yahya Bey, Ulvî, Antepli Hâfız, Nev'îzâde Atâyî, Kâmî, Tecellî, Yârî, Hâkim Seyyid Mehmed, Neylî, Sabrî, Zihnî” gibi şairler örneğinde görüldüğü gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış müstakil besmele manzumeleri de vardır (Yıldız, 2019: 293). Hem mesnevilerde hem de divanlarda yer alan bismelenâmeler okunduğunda bu şiirlerin edebî bir tür teşkil edeceği görülecektir. Aşağıda divanlarda yer alan bazı besmele manzumeleri kısaca ele alınmıştır:

Ahmed Paşa Divanı sekiz beyitlik besmele konu mesnevi ile başlar. Rahmet kapılarını açan, iki cihan ehline devlet olan besmele Kur'ân'ın başlangıcı ve “lâ-rayb” namesine çekilen tuğra olduğu için isimlerin en ulusudur. Dünyadaki her berekete, rûhun cisme girmesine, Âdem peygambere cömertlik irfanının verilip meleklerin ona secde etmesine, suyu toprağın süsleyicisi yapıp toprağı feleklerin kıskanmasına vesile olan hep besmeledir. Bu sebeple insan besmeleyi daima vird-i zebân etmelidir, aksi takdirde işleri tamam olmaz (Tarlan, 1992: 23, Yıldız, 2019: 294).

Caferî Baba, besmele manzumesinde bismelenin harflerini Şia itikadı bağlamında değerlendirir. Şair besmeleyi üç ayet kabul eder. Besmele ile Fatiha suresi yani “sebû'l-mesan” tekrarlanan yedi, on olmuştur. Bismelenin 19 harfi bulunmaktadır. Bunlardan üç tanesi elif, iki tanesi lam harfidir. “Bismillâh”taki elif Hz. Muhammed, “rahmân”daki elif Hz. Ali ve “rahîm”deki elif Hz. Fatîma'dır. Lafzatullâhtaki iki lam ise Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Bismelenin geriye kalan harfleri masum imamlardır. Her işin önü bismillah olduğu gibi besmelesiz iş ebter olur (Bedir, 2004: 297; Yıldız, 2019: 300).

Filibeli Vecdî Divanı'nın mensur metinler kısmında ilk mesnevîde besmeleyi kelam askerlerine emir olarak görür. Bu emirin büyük veziri ise hamdeledir. Besmele söz ülkesinin padişahı olunca hamdele de o padişahın bayraktarı

olur. Şair besmele için yazdığı müstakil mesnevîde ise bismelenin ne olduğunu teşbih ve mecazlarla anlatır. Besmele; doğru yol arayanlara rehber, her şeyin evveli, bolluk bahçesinin büyük servisidir. Bu servi mana suyu ile büyür. Bismelenin fethası, zammesi ve noktaları ise ağacın meyve ve yaprakları gibidir. Besmele ağacının meyveleri ise havâslar yani duygulardır. Vecdî, bir başka mesnevisinde ise besmele ile ilgili bir hikâyeye rivayet eder. Peygamberlerin şahı Hz. Musa bir zaman bir hastalığa müptela olur. Hastalık onu zayıflatıp kuvvetten düşürür. Bir otun bu hastalığa iyi geldiğini duyup hizmetçisine otu buldurur ve yer. Hz. Musa otu yiyip tam iyileşmesine rağmen bir zaman sonra hastalık yine başlar. Tekrar gidip otu yemesine rağmen hastalığı iyileşmez. Rabbine, otu ilk kez yediğinde iyileştiğini ama ikinci yiyişte sıhhat bulamadığını söyler. Bunun üzerine Rabbi ise âlemdeki her şeyin öldürücü zehir olduğunu, tiryakin ise besmele ve hamdele olduğunu nida eder. Hz. Musa, otu ilk kez yediğinde besmele ile başladığı için iyileşmiş, ikincide ise besmelesiz yediği için deva bulamamıştır. Böylece Hz. Musa bismelenin izzetini ve kendi hatasını anlamış oldu. Sonunda Hz. Musa bismelenin hürmetine af ve merhamet dileyip devasını bulur (Kavruk & Selçuk, 2009: 209; Yıldız, 2019: 295).

Kabûlî, “Der- Medh-i Besmele” başlıklı ve ardından gelen başlıksız mesnevîlerde besmeleyi tarif eder ve bismelenin faydalarını sıralar. Seyr-i sülûktakilere yol gösteren, her işte öncü besmeledir. Besmele; gayb kapısının anahtarı, “lâ-reyb” hazinesinin miftahı, can ikliminin ayeti, kudsilik bağının servisi, ruh bostanının sümbülü, fütûh bağının gülbünüdür. Eksiklikleri gideren besmele dertlilere deva, hastalara şifadır. Allah’ın bütün isimlerini bünyesinde toplayan besmele canı muhafaza eder. Besmele, Allah’ın Rahman ve Rahim isimlerini ihtiva ettiği için insana yâr ve şefiktir. İnsanın canı bedenden çıkıncaya kadar besmeleyi dilinden ayırmaması lazımdır (Erdoğan, 2008. 800; Yıldız, 2019:296).

Taşlıcalı Yahya Bey de Divanî’na gelenekte olduğu gibi “besmele-hamdele-salvele” ile başlar. Besmeleden sonra Allah’a hamd eden şair hamdi ulu bir nimet olarak görür. Sözlerin yücesi besmele ise söz başında güzel bir sümbül gibidir. Besmele satırı peygamberin mahşerde açacağı sancağı, üzerindeki medd ise Allah’a giden yoldur. Yahya Bey bu girişten sonra Allah’ın kudretini nazara verir. Bir kişi onun kudretini düşünüp hayal etse denize düşmüş karıncaya benzer. Çünkü Allah “kûn” emriyle tersine dönmüş nun harfine benzeyen göğü direksiz yaratmıştır. Yeryüzü altındaki deniz ise fikir dağlıklarını güçsüz bırakır (Çavuşoğlu, 1977: 3; Yıldız, 2019: 301).

Derzi-zâde Ulvî besmele manzumesinde önce besmeleyi tanımlayıp ardında bismelenin harflerini teşbihlerle açıklar. Şaire göre “kadîm-i kelâm” olan besmele Kur’ân’ın gül bahçesinin sümbülüdür. Besmele vücut diyarının padişahının bayrağı, cömertlik bostanının üstün servisidir. Bismelenin “ba”sı bidayet bağında gül, o bağın bülbülü ise Cebrail’dir. Besmele iki âlem pergelinin noktası, âlemin merkezi, canın başlangıcıdır. “Ba”nın noktasını idrak eden harflerin rumuzlarını keşfeder. Tevhit harmanında tane olan “ba” amber gibi misk kokuludur. Akl-ı küll olan “ba” harfiyle vahdet nükteleri keşfolur. “Sin”in dışleri can ve gönül bahçesinde taze biten yeşilliklerdir. “Sin”deki

cezm cennet bahçelerinin havuzunun daireleridir. Cömertlik dudağının “mim”i bir goncadır. Can bülbülü o goncanın giryesidir. “Elif” cihana doğru bir yoldur ki o yola sâlikler kul olurlar. “Elif lam ve he” ism-i zât olup altında Allah’ın bütün sıfatları vardır. “Lam” güzellerin yüzüne kement olan amber kokulu saçtır. Şedde, ciğeri delip geçen kirpiktir. Şair “he”yi gördüğü zaman âh edip ela gözlü nergis çiçeğine bakmıştır. “Lâ” parlak bir hayat mumu için gerekli makastır. “Râ” ezel rüzgârının boynunu büktüğü İrem bağının taze fidanıdır. “Rahmân ve rahîm” deki iki “ha” iki siyah zülûf, “nûn” saadet çevganı, nokta da o çevgana güzellik topudur. “Medd ile yâ” şüphesiz güzel kokulu kaşlardır. “Mîm” de ahiret gününde rahîmdir. Şair, mesnevinin sonunda tecrit sanatı ile kendine seslenip “Bu bahçenin gülünü toplamak için can bülbülünü şevkle uçuralım.” der (Çetin, 1993: 1; Yıldız, 2019: 301).

Antepli Hâfız, Divanı’nın girişindeki mesnevide önce besmeleyi konu alır. İşlerin hayır ile tamama ermesi için söze besmele ile başlanmalı, ağız besmele ile açılmalıdır. Besmele ile murat kapıları açılır ve lanetli şeytan insana yaklaşamaz. Besmele hoş kokulu bir gül ve ismet bağının sümbülüdür. Besmele güzelinin gül yanağı kalpleri cezpeder. Şair, bazı harflerle ilgili beyitler de yazar. Bu harfler “elif, sin, mim, lam, he, ha, ra, nun ve ya”dır. Bu harfler birleştirildiğinde bismelinin içinde bulunan “ism, Allah, rahmân ve rahîm” kelimeleri çıkar. Şair böylece “rahmân ve rahîm” ismi ile Allah’ın merhametine ve affına sığınır. “Elif” vahdet bağında servi gibi uzun bir binadır. “Sin” harfinin dişleri içi inci dolu bir hikmet sedeftir. Allah onu lütuf denizi gibi çekmiştir. “Mim” rahmet pınarı gibi akar. “Lam” muhabbet çengelidir ki âşıkların gönüllerini alır. “Ha” Hakk’ın haremine iki penceredir. “Ra” harfinin başı Allah’a serkeşlik eden düşmanlara kahr hançeridir. “Ha” Allah’ın affına ve mağfiretine bir esmadır. “Nun” inayet kucağıdır. “Ya” harfi ise kavisiyle “kâbe kavseyn”e benzer (Ataç, 2007: 12; Yıldız, 2019: 303).

Tecellî’ye göre besmele güzel yüze güzel hat ile yazılan hilal kaş gibidir. Bütün kelimeler onunla başlar ve o meram anlamını belirten dibacenin ilk satırıdır. Besmele yüce Kur’ân’ın baş suresinin nurudur. Besmele remizler kandilinin cevheri, gizli hazinelerin kapısını açan anahtarıdır. O savaş meydanlarını aydınlatan kılıç, siyah nura işaret eden bir kalemdir. Besmele “ashab-ı güzînin” çektiği âh, Cebrail’in sinesinin yarılmasıdır. O, Utarit’in elinde kanatlı bir ok, sırları süsleyen vahiy kalemi, cenneti süsleyen servi, apaçık ayetler bahçesinin ağacı, zaferi gösteren yüce tuğ, melek yaradılışlı askerlerin bayrağı, zamanı beklenen şeylerin yayının oku, hidayete yaklaşmış kılıcın şimşeğinin kıvılcımı, Sidretü’l-Müntehâ’nın ve ilimler ağacının meyve yüklü dalı, Hızır’ın elindeki ışık, ab-ı hayat için kılavuz, güneş çeşmesine parlaklık veren, satır nehirlerinin latif dalgası, nurların doğduğu yer, Kur’ân mucizesinin giriş kapısıdır (Deniz, 2005: 132; Yıldız, 2019: 297).

Yârî, besmele manzumesinde önce “besmeledür...” ifadesiyle başlayan beyitlerde çeşitli teşbih ve mecazlarla besmeleyi, ardında harflerini tarif eder. Mesnevinin sonunda ise bismelinin faydalarını sayar ve dua eder. Besmele; Kur’ân bayrağının kumaşı, Kur’ân’ın doğduğu yer, Hakîm isminin en büyüğü, din bahçesinin servisi,

yakîn bağının goncası, şeriat köşkünün süsü, şeriat gecesinin mumu, din memleketinin süsü, doğru yolun rehberi, ağız ve sözün süsü, peygamberlerin dilindeki zikir, ezel denizinin dalgası, gönül nurunun kâşifi, vücut mumunun ışığı, vahiy esrarının kokusudur. Besmeleyi dilden düşürmeyen kişi Allah'ın mağfiretini bulur. Besmeleyi vird edinen kişi maksat yolunda onu rehber olarak bulur. Ayrıca besmeleyi ders edinen kişinin kalbi Allah nuru ile dolar. "Bismillâh" lafzı, Kur'ân cümlesi, "ba" harfinin noktası irfan yolundakilerin gözlerine sürmedir. "Sin" harfi din saçının tarağı, "mim" saf su fıskiyesi, "Allah" lafzı ise Kur'ân bahçesinin gül yetişen yeridir. "Ha" Allah'ın elinin mühürü, "medd" vahiy güzelinin kaşığıdır. Nefis cadısına müstakim "elif" Hz. Musa'nın asasının icazını gösterir. "Şedde" Cebrail'in gözlerindeki baş kirkik, "lam" arş kandili, "ra" ise arşın ayıdır. "Ha" goncası melek tacının süsü, "nun" hokkası feleğin derûnunda güneştir. "Nun" içindeki nokta, arş hokkasında eşsiz inci gibidir. "Rahîm" lafzı rehberdir (Karayazı, 2012: 319; Yıldız, 2019: 298).

Neylî on beyitlik mesnevisinde çeşitli teşbih ve mecazlarla besmeleyi konu alır. Kur'ân'ın birinci satırı besmele doğruluk ve dürüstlüğü mamur eden bir meslek, İslam şeriatının kırmızı renkli dağ gelinciği, din düşmanlarını yaralayan mızrak, kibriya askerlerinin ilk safı, yücelik ve izzet denizinin birinci dalgasıdır. Şahin görünüşlü şeriat terazisi, şeriat pazusunun kudsi kuvveti, itibar ve yücelik kafilesinin geçtiği cadde, ilahi şeriatın delil çizgisi, gaybın geniş âleminin yeni ayı, gayb denizinin sahiline ulaşan balığı, masıvayı yakan meşale, Allah'ın huzurunun kılavuzu, celal ve cemal eserlerini toplayan mecmua, izzet ve kemal çeşmesinin membaı besmele bütün insanlığın gönlüne eminlik verir (Erdem, 2005: 357; Yıldız, 2019: 299).

Zihnî³, besmelenin sırlarını açmak ve Allah'ın mağfiretine ulaşmak için besmele manzumesi yazmıştır. Mesnevide diğer besmele manzumelerinde gördüğümüz somutlaştırma yoluyla anlatımı görürüz. Besmele Kur'ân'nın sırrıdır ve bu sırlar dikkatle görülür. Besmelesiz başlanan her iş ebterdir. Kudret kaleminin ilk yazdığı besmele, eşya ordusuna sancaktır. Varlığın zuhuratına sebep de besmeledir. Övme ve vasıflarını dile getirmeye imkân yoktur. Zorlukların çözüm yolu, sağlığa sebep, hastalığa ilaç besmele; hakikat bağının süsü ve ışığı, hikmet denizinin suyu ve incisi, kemal bağının sümbülü, güzel yüzün bülbülüdür. Cennet kapılarının açılmasına vesile olan besmele eşyaların emniyetini sağlayan mahzendir. Besmelenin zikri ile kalpler nurlanır, şanını fehmedenlerin dimağı misk gibi kokar. Zihnî besmeleyi yukarıda görüldüğü gibi tavsif ettikten sonra besmelenin kelime ve harflerine geçer. Şairin kelime ve harfleri değerlendirmesi özetle şu şekildedir: "Be" hakikat feleğinin güneşidir. "Be"nin noktası ise imkân dairesidir. "Kün" kelimesindeki "nun" harfinin noktası gibi ihsan doludur. Felek, sidre ve arş-ı alâ "be" harfinin noktasında görünür. "Sin" vahdet bağının sümbülü, azamet ve ihsan mahzenidir. "Mim" Allah'ın iyilik mahzeni, lütuf hazinesidir. Şair "Allah" lafzını esma ve sıfatları kullanarak açıklar. Burada şair Allah'ın kudretini, şanını, yüceliğini, kudretini, rububiyetini, ihsanatını anlatır. "Rahman ve Rahim" sıfatları ise Allah'ın rahmetine

³ Erzurumlu Zihnî Dîvân'ında yer alan besmele manzumesi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bu konuda yazılmış "Erzurumlu Zihnî'nin Besmele Konulu Mesnevisi" adlı makaleye bakılabilir (Üstüner, 2016).

delil ve bereketine kefilidir. Allah lütfunu bu sıfatlarla müjdelemiştir. Şair mesnevisini nasihat ve dualarla bitirir (Macit, 2001: 107).

1. ŞEYH NÛŞÎ'NİN TEVŞİHU'L-LETÂ'İF ADLI MESNEVİSİNDE YER ALAN BESMELENÂME

1.1. Nûşî Mahlaslı Şairler

Kaynaklarda "Nûşî" mahlasını kullanana birisi XVI. yüzyıl, ikisi XVII. yüzyıl sanatçılarından olmak üzere üç şair bulunmaktadır.

Nûşî

XVI. yüzyıl şairlerinden Nûşî Konyalıdır. Sehi Bey onun benzersiz bir yiğit olduğunu söyler ve şiirlerini över:

"Konyalıdır. Nihâyet-i derecede hoş-tab' âşîkâne ve nâzûk güzel rindâne eş'ârı ve sözleri var. Ve kendüsi bî-mânend mahbûb şekker-hand yigitdür. Ve bu matla' anundur ki zikr olunur.

Matla'

Harâbât ehliyem zâhid yirümdür künc-i meyhâne

Ayaga düşdüm anunçün bana el viridi peymâne" (İpekten vd, 2017: 175).

Ahmed Nûşî Efendi

Doğumu ve ölümü hakkında elimizde kesin bilgi bulunmayan Ahmed Nûşî Efendi, Tireli müderris Aysî Efendi'nin oğludur. Babası gibi edip olan şairin "Kaside-i Tantarâniye'ye" nazire yazdığı söylenir (Nâil Tuman, 2001: 1113; Yavuz & Özen, 1972: 259). Babası Tireli Aysî Efendi'nin 1061 (1651) yılında vefat ettiğini (Abdulkadiroğlu, 1999: 285), düşündüğümüzde Ahmed Nûşî Efendi'nin XVII. yüzyıl sanatçılarından olduğunu söyleyebiliriz.

Ali Nûşî Efendi

XVII. yüzyıl sanatçılarından Ali Nûşî Efendi hakkında da elimizdeki bilgiler kısıtlıdır. Asıl adı Ali olan şair İstanbulludur. Divan kâtipliği yapan sanatçı 1062 (1651-1652) yılında vefat etmiştir. Safâî hakkında şunları söyler:

"Nâmı Alî'dür. İstanbuldan zuhûr itmişdür. Evâ'il-i hâlinde tahsîl-bizâ'a-i ma'ârifet ve tekmîl-i iktisâb-ı kitâbet ve fenn-i inşâda izhâr-ı mahâret ve hüsn-i hattda ziyâde kudret kesb itmekle dîvân-ı sultânî kâtibleri zümresine ilhak ve ol 'asrun şu'arâsından olup bin altmış iki târihinde fevt olmagla Vecdî bu târihi nazm itmişdür.

Târîh:

Nûş-ı cân ola velî Nûşî'ye bu câm-ı fenâ (Sene 1062)

Mezbûrun eş'ârından bir iki beyt tahrîr olındı:

*Şeb-geh-i fânûs hayâli yakdılar mestâneler
Hâk-rîzinden güzel nakş aldılar pervâneler*

*Mihr-i rûy-ı yâre karşı cân virüp pervâneler
Bir ayakla raks iderler subha dek peymâneler”* (Altuner, 1989: 820-821).

Üzerine çalıştığımız *Tevşîhu'l-Letâ'if* adlı mesnevinin müellifi Şeyh Nûşî, mesnevinin giriş bölümünde *Sultan Ahmet, Abdulazîz Efendi ve Aysî Efendi'yi* metheden bölümler yazmıştır. Ayrıca XVII. yüzyıl âlimlerinden Derviş Mehmet Aysî Efendi'nin (ö. 1650/1651) Derviş Nûşî ile birlikte şiirler söylediği ve bu iki şairin şiirlerinin bulunduğu bir divanın olduğu söylenmektedir (Genç, 2000: 361-363). Mesnevisindeki methiyelerden ve Aysî Efendi ile şiirler söylediği bilgisinden yola çıkarak Nûşî'nin XVII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir divan şairi olduğunu söyleyebiliriz. Bu noktadan *Tevşîhu'l-Letâ'if* adlı mesnevinin müellifi olan Nûşî, XVII. yüzyıl şairlerinde Ali Nûşî veya Ahmed Nuşî olabileceği gibi aynı mahlası kullanan başka bir şair de olabilir.

1.2. Şeyh Nûşî'nin *Tevşîhu'l-Letâ'if* Adlı Mesnevisi

Şeyh Nûşî'nin *Tevşîhu'l-Letâ'if*⁴ adlı mesnevisinin araştırmalarımız sonucu ulaşabildiğimiz tek nüshası Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar bölümü 26/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 80 varaktan oluşan mesnevi nüshası, 2 sütun ve çoğunluğu 20 satır hâlinde talik yazılmıştır.

Mesnevi, kök anlamı olarak “ikişer ikişer, ikili” olan Arapça sülasi kök “s-n-y” (ثنى) kökünden türemiştir. Terim anlamı olarak mesnevi her beytin dizeleri kendi arasında uyaklı, aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçimine denir (Dilçin, 1983: 167). Mesnevilerin tertibi belli bir plana göre. Belli bir konuyu işleyen, bağımsız bir kitap olarak yazılmış mesnevilerin planları, genellikle birbirine benzer. Bu genel planda üç bölüm vardır;

- Giriş bölümü
- Konunun işlendiği bölüm
- Bitiş bölümü (Ünver, 1986: 432, Kartal, 2014: 93).

Mesnevi planlarında bu ana bölümler bütün mesnevilerde kesin hatlarla birbirinden ayrılmamıştır. Nazım şekli olarak bir mesnevide bulunması gereken bütün bölümleri ve özellikleri ihtiva eden mesnevilerde, bu bölümler

⁴ Mesnevi tarafımızdan çalışılmakta olup “*Nûşî ve Tevşîhu'l-Letâ'if*” adı ile yakın zamanda yayımlanacaktır.

belirli başlıklarla birbirinden ayrılmıştır. Ancak ilk dönem mesnevilerinin ekseriyetinde, özellikle de edebî bir gayeyle yazılmayan dînî-tasavvufî ve ahlâkî mesnevilerin büyük kısmında, yukarıda belirtilen bölümlerin birbirinden kesin çizgilerle ayrılmadığı görülür (Kartal, 2014: 94).

Şeyh Nûşî'nin *Tevşîhu'l-Letâ'if*'i de gelenekte olduğu gibi belli bir tertiple üç bölümden oluşur. *Tevşîhu'l-Letâ'if*' şü bölümlerden oluşur:

1. 1b-7b arası *dîbâce* bölümüdür.
2. 8a-24a arası *giriş* bölümüdür.
3. 24a-79b arası *konunun işlendiği* bölümüdür.
4. 79b-80a arası *hatime* bölümüdür.

Mesnevinin *dîbâce* bölümü "*tevhit, na't, ashâb-ı güzîn ve dört halife methiyesi ve sebab-i teliften*" oluşmaktadır. Giriş bölümü ise "*basmelenâme, tevhit ve tahmid, na't, çehâr-ı yâr-ı güzîn methiyesi, Hz. Hasan ve Hüseyin methiyesi, pendnâme, Sultan Ahmed methiyesi, Şeyh Abdulazîz methiyesi, Ayşî Efendi methiyesi, mersiye-i Şeyh Abdulazîz, ve sebab-i telif*" bölümlerinden oluşur. Mesnevinin son 30 bölümü ise hatime bölümüdür.

Mesnevilerin asıl bölümü ki "*âgâz-ı dâstân, âgâz-ı kelâm, hasb-ı hâl, mebde'-i dâstân, matla'-ı kıssa...*" gibi çok farklı isimler alan bölüm mesnevilerin asıl konusunun işlendiği en hacimli bölümdür. Bu bölüm farklı başlıklarla kendi arasında bölümlere ayrılabilir. Mesneviler bu bölümde işlenen konuya göre tasnife tabi tutulur. Tasnif sayesinde aynı konu etrafında birleşen mesneviler bir arada mukayeseli şekilde görülür. Cem Dilçin, mesnevi tasnifini 6 sınıfta toplamıştır:

1. Aşk konulu mesneviler
2. Dini ve tasavvufi mesneviler.
3. Ahlâki ve öğretici mesneviler.
4. Savaş ve kahramanlık konulu mesneviler.
5. Bir şehri ve güzellerini anlatan mesneviler.
6. Mizahi mesneviler (Dilçin, 1983: 178-197).

İsmail Ünver ise mesnevileri 4 gruba ayırmıştır. Ahmet Kartal, tasnifinde İsmail Ünver'e uymuştur ama gruptaki örnek mesnevi sayılarını arttırmıştır. Biz burada tasnifi görmek için sadece başlıkları ve bu başlıklara ait birer örnek mesneviyi vereceğiz. Ayrıntılı bilgi almak isteyenler kaynaklar bölümünde künyeleri verilen eserlere bakabilirler.

1. Grup: Okuyucuya bilgi vermek onu eğitmek amacı güden mesneviler:
 - a. Dinî mesneviler: Hatiboğlu, *Letâ'if-nâme*.
 - b. Tasavvufî mesneviler: Âşık Paşa, *Garîb-nâme*.
 - c. Ahlâkî mesneviler: Ahmed-i Dâî, *Vasiyyet-i Nuşîrevân*.
 - d. Ansiklopedi niteliği taşıyan ya da belli alanlarda bilgi veren mesneviler: Hamdullah Hamdî, *Kıyafet-nâme*.
2. Grup: Okuyucunun kahramanlık duygusuna hitap eden, konusunu menkabelerden ya da tarihten alan mesneviler:
 - a. Konusunu menkabelerden alanlar: Ahmedî, *İskender-nâme*.
 - b. Konusunu tarihten alan mesneviler: Şükrî-i Bitlisî, *Selîm-nâme*.
3. Grup: Sanat yönü ön planda olan, okuyucunun edebî zevkine hitap eden, ana çizgisi aşk ve macera olan mesneviler: Âşık Paşa, *Yûsuf u Züleyhâ*.
4. Grup: Şairlerin gördükleri, yaşadıkları olayları anlatan, toplum hayatından kesitler veren; kişileri, meslekler, düğünleri ve belli yöreleri tasvir eden mesneviler. Bu eserler yerli konuları işlediklerinden, eski edebiyatımızın mesnevi alanındaki en orijinal örneklerdir: Mesîhî, *Edirne Şehr-engîzi*. (Ünver, 1986: 438-443, Kartal, 2014: 147-159).

Şeyh Nûşî'nin *Tevşîhu'l-Letâ'if'i* de 24a-79b arası *konunun işlendiği* bölüme göre bir nasihatnâme/pendnamedir⁵. Şair mesnevisinde bölümler halinde bazen hikâyeler üzerinden bazen de doğrudan nasihatlerini sıralar. Ayrıca Nûşî çoğunlukla “*Dâstân-ı...*” şeklinde başlıklı bölümlerden önce birkaç beyitte kendine hitap ederek nasihatleri nefsi üzerinden verir.

1.3. Şeyh Nûşî'nin Bismelenâmesi

⁵Nasihatnâme, Arapça “saf, halis, kötülüklerden uzak olmak, başkasının iyiliğini istemek” anlamına gelen “nush” kökü ile Farsça “nâme” kelimesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Edebiyatımızda terim olarak şu anlam gelir: “İnsanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek, topluma ve devlete yararlı; İslamiyet’in erdemlerini şahsında yaşayan iyi ahlâklı fertler yetiştirmek amacıyla yazılan manzum eserlere genel olarak “nasihat-nâme” veya “pend-nâme” denir.” (Kaplan, 1990: 1). Nasihatnâme türü divan edebiyatında daha çok müstakil mesneviler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında küçük mesnevi, kaside, gazel gibi nazım şekilleriyle de nasihatnâme yazılmıştır. “Ümmet çağında ahlâkın temelinde İslam dini bulunduğu için nasihat vermek maksadıyla yazılan eserlerin din ve tasavvufî -doğrudan ya da dolaylı- ilgili olmaları doğaldır. Ancak bu durum nasihat-nâmelerin yalnızca dinî-tasavvufî öğütler veren eserler olduğunu göstermez.” (Gökalp, 2012: 403). Nasihatnâme tasniflerinde de de görüldüğü gibi nasihatnâmelerde dinî-tasavvufî öğütler yanında sosyal hayat, çeşitli ilimler, siyaset ve iş ahlâkıyla ilgili öğütler de verilebilir. “Nasihat-nâmelerde ayet, hadis ictibaslarına, atasözlerine, kıssa ve hikâyelere yer verilebilir. Toplumsal birikimin değer ve yargılarının hülâsası olarak değerlendirebileceğimiz atasözleri, pend-nâmeleri besleyen kaynaklar arasında yer alır.” (Gökalp, 2012: 405).

Bismelenâme, *Tevşîhu'l-Letâ'if*'in ilk bölümüdür ve 37 beyitten oluşmaktadır. Başlıksız olan manzume remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* vezni ile yazılmıştır.

Nûşî'nin bismelenâmesi okunduğunda diğer manzumelerde olduğu gibi bir üslup özelliği olarak somutlaştırmayı görürüz. Şair “besmele nedir?” sorusunun cevabını “matla, süs, anahtar, süsleyici, saç, parlaklık, ışık, gonca, lale, dayanak, sofa, dal, meyve, söz, hilye, kol, pençe, tarayıcı, meşale, mum, mahfel, tuğra, sancak, bayrak, mürşid, maden, mahzen, kaynak, elmas, rehber” üzerinden teşbih ve benzetmeler yaparak okuyucuya verir. Aşağıda bismelenin benzetildiği unsurlardan bazı örnekler verilmiştir:

- Kur'ân-ı Kerîm divanının girişi/doğuş yeri besmeledir (beyit 1).
- Allah'ın beratının (Kur'ân) unvanının süsü besmeledir (beyit 2).
- Hidayet gelininin yüzünün hilyesi besmeledir (beyit 2).
- Fatiha'yı süsleyen besmeledir (beyit 3).
- Nimetler/cennet kapısının kilidini açan anahtar besmeledir (beyit 3).
- Din güzelinin saçını tarayan, süsleyen besmeledir (beyit 4).
- Yakîn güzelinin gönlü cezbeden saç besmeledir (beyit 4).
- Kur'ân'ın dîbâcesinin süsü besmeledir (beyit 5).
- Hakk'ın parlak mumunun ışığı besmeledir (beyit 5).
- Din bahçesinin el değmemiş goncası besmeledir (beyit 6).
- Din çimenliğinin lâle-i nu'mânı besmeledir (beyit 6).
- Hikmet köşkünün dayanağı besmeledir (beyit 7).
- Sefa fidanının canlar bağışlayan meyvesi besmeledir (beyit 8).
- Kur'ân'ın saçını tarayan besmeledir (beyit 10).
- “Lem-yezel (sonsuzluk, beka)” meşalesi besmeledir (beyit 12).
- Gönlün harem dairesinin/yatak odasının mumu besmeledir (beyit 13).
- Şeriat meydanının sancağı ve hikmet ülkesinin bayrağı besmeledir (beyit 16).
- Gönül ehlinin mürşid-i kâmilî besmeledir (beyit 17).
- Deliller ve hükümler madeni, hakikatler ve esrar mahzeni besmeledir (beyit 17, 18).
- Hikmet çeşmesinin membaı, kudret hazinesinin mahzeni besmeledir (beyit 20).
- Fatiha hazinesinin anahtarı besmeledir (beyit 22).
- Allah yolunun rehberi besmeledir (beyit 35).

Nûşî bu ve buna benzer şekilde besmeleyi tasvir eder ve daha sonra bismelenin harflerine geçer. Besmele manzumelerinde harflerle ilgili teşbih, mecaz ve hayaller de önemli yer tutar. Nûşî daha çok besmele harflerinin şekilleri üzerinden hayaller kurarak harfleri şöyle tasvir eder: “Be” beka ilminin yolu, kemal ehlinin bahçesidir.

Noktası ise fehmedilmeye muhtaçtır. "Sin" dalalet ehline zincirdir. "Mim" marifet mecrası, letafetin can bağışlayan çeşmesi, kudret pençesinin gölgesi, hidayet bahçesinin servisidir. "Elif" gibi dümdüz olan Allah'a yakın olur. "Lam" ledün ilmini icat ederken "he" hidayet semtini irşat eder. "Medd" Allah'ın yardım ipidir. "Mim" hakikat çeşmesi, dakayıkın keskin hançeri, hakikatlerin dünyayı zapt eden kılıcıdır. "Elif"ler iman okudur. "Ra"lar keskin hançerdir.

Nûşî'nin değindiği bir konu da bismelenin faydaları ve bu konudaki nasihatidir. Zulmeti darmadağın eden besmele, Allah'a yakınlığı sağlar. Bir insan besmele kılıcıyla meydana girerse şeytan ordusunu perişan eder. Allah'a kavuşmak isteyen kişiye rehber besmeledir. Besmele, Allah yolunun kılavuzu olduğu için insan sabah akşam ona tabi olmalıdır. Kim besmeleyi rehber edinirse maksadına ulaşır.

2. METİN

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

[8a]

1. Bismillâhirrahmânirrahîm
Maṭla' -1 dîvân-1 kelâm-1 ḳadîm
2. Zîver-i ' unvân-1 berât-1 Ḥudâ
Ḥilye-i ruḥsâr-1 ' arûs-1 hüdâ
3. Fâtiḥa-ârây-1 kitâb-1 ḥakîm
Ḳufl-güşâyende-i bâb-1 na'îm
4. Mâşıṭa-i ṭurra-i maḥbûb-1 dîn
Zülf-i dil-âviz-i nigâr-1 yakîn
5. Revnaḳ-1 dîbâce-i dîvân-1 Ḥaḳ
Rûšenâ-yı şem' -i fûrûzân-1 Ḥaḳ

6. Ğonca-i düŝîze-i gülzâr-ı dîn
Lâle-i nu' mân-ı çemenzâr-ı dîn
7. Mesned-i eyvân-ı merâyâ-nişîn
Şuffe-i kâşâne-i hikmet-mekîn
8. Şâh-ı ' inâyet-i ber-bâğ-ı hedâ
Mîve-i cân-bağş-ı nihâl-i şafâ
9. Ser-suhan-ı şafha-i fazl u kemâl
Hilye-ger-i tal' at-ı hüsn ü cemâl
10. Sâ' id ü ser-pençe-i Qur'ân odur
Şâne-zen-i turra-i Furkân odur
11. Şu' le-firâz olmada ol ser-suhan
Mâh-ı şeb efrûze olur ta' ne-zen
12. Besmeledür pertev-i nür-ı ezel
Besmeledür meş' ale-i lem-yezel
13. Besmeledür şem' -i şebistân-ı dil
Zulmet olur anuñ ile muzmañil
14. Besmeledür lâzım-ı fetğ-i mağâl
Besmeledür mağfel-i sağğ-ı mağâl
15. Oldı o bâlâ-yı serv rıf' at-me'âb
Şân ile tuğrâ-yı berât-ı kitâb
16. Râyet-i meydân-ı şerî' atdur ol
Ser-' alem-i kişver-i hikmetdür ol

17. Ehl-i dile mürşid-i kāmildür ol
Ma' den-i aḥkām u delâ'ildür ol
18. ufl-i der-genc-i deâyıdur ol
Maḥzen-i esrâr u ḥaâyıdur ol
- [8b]
19. Fâtiḥanuñ oldı o rif' at-penâh
aşrına maşûre-i bî-iştibâh
20. Menba'-ı ser-çeşme-i ḥikmet odur
Maḥzen-i gencine-i udret odur
21. Oldı o manzûr-ı Ḥudâ-yı kerîm
Gevher-i ser-tâc-ı kelâm-ı kadîm
22. Fâtiḥanuñ gencine miftâḥdur
Gevher-i pâkîze-i fettâḥdur
23. B yle beyân itdiler ehl-i reşâd
Basmelen n "s n"i ola semt-i sedâd⁶
24. "B "sı be  ilmine minh cdur
Notası fehm itmege muḥt cdur
25. B g cd r "b "sı kem l ehline
Silsiled r "s n"i al l ehline

⁶ Bu mısradaki bir hece fazladır.

26. Noktasıdur h̄in-i 'ulūma sevād
Sa'y-i belīg ile bulursun murād
27. "Mīm"i ki mecrāy-ı ma'ārifdür ol
Çeşme-i cān-bağş-ı letāfetdür ol
28. Sāye-i ser-pençe-i kudret odur
Serv-i çemenzār-ı hidāyet odur
29. Buldı "elif" gibi olan müstaķīm
Ḳurbiyet Allāhu raḥīm ü kerim
30. "Lām"ı ledün 'ilmini icād ider
"Hā" sı hüdā semtine irşād ider
31. "Medd"i anuñ rişte-i tevfiķdür
"Mīm"i ser-çeşme-i taḥķiķdür
32. Ḥançer-i sertiz-i deķāyıķdur ol
Tig-i cihān-gir-i ḥaķāyıķdur ol
33. Her "elif"i nāvek-i imāndur
"Rā"ları çün ḥançer-i burrāndur
34. Kim ki o şemşir ile meydān ider
Ḥayl-i şeyāṭini perişān ider
35. Besmeledür rehber-i rāh-ı Ḥudā
Eyle aña leyl ü nehār iķtidā
36. Eyle anı cān ile sen reh-nümāy
Tā kılasım menzil-i maķşūdı cāy

37. Ya' ni o ser-defter-i bâlâ-mağâm

Bedrağa-i ħamd-i Ĥudâdur tamâm

SONUÇ

Sonuç olarak İslam'da her hayrın başı olarak görülen besmele ilahiyatin yanında edebî eserlere de konu olmuştur. Kur'ân'da yer alması, Kur'ânın sırrını taşıdığına inanılması, fazileti ve gerekliliği üzerine hadislerin olması, anlamı açısından her işte merhametli Allah'a dayanmayı ifade etmesi gibi nedenlerle gelenekte eserlere besmele ile başlanmıştır. Kur'ân'ın emri olan "istiaze" ile besmele, kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınmanın yolu olmuştur. Şairler bismelenin faydalarını ve gerekliliğini vurgularken aynı zamanda besmeleyi oluşturan harfler üzerinden çeşitli mecaz ve benzetmeler yaparlar.

XVII. yüzyıl divan şairlerinden Şeyh Nûşî'nin *Tevşîhu'l-Letâ'if* adlı nasihatnâme türünde yazdığı bir mesnevisi bulunmaktadır. Bugüne kadar üzerinde hiçbir çalışma yapılmamış mesnevinin araştırmalarımız sonucu ulaşılabildiğimiz tek nüshası, Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi Türkçe Yazmalar 26/811 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Çalışmamıza konu olan bismelenâme mesnevinin ilk bölümüdür.

37 beyitten oluşan başlıksız manzume remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâilün* vezni ile yazılmıştır. Nûşî de diğer şairlerde olduğu gibi benzetme ve somutlaştırma yoluyla besmeleyi tasvir eder. "*Süs, anahtar, saç, parlaklık, gonca, lale, dayanak, sofa, dal, meyve, söz, hilye, kol, pençe, tarayıcı, meşale, mum, tuğra, sancak, bayrak, mürşid, maden, mahzen, kaynak, elmas, rehber*" bismelenin benzetildiği unsurlardan bazılarıdır. Nûşî'nin besmele manzumesinde harflerle ilgili teşbih, mecaz ve hayaller de önemli yer tutar. Nûşî, besmeleyi oluşturan harflerin şekilleri üzerinden hayaller kurarak harfleri tasvir etmiştir. Nûşî'nin değindiği bir konu da bismelenin faydaları ve bu konudaki nasihatidir. Şair bismelenin insana faydalarını sıralar ve bismelenin her zaman vird-i zebân edilmesini salık verir. Bu çalışma ile bilinmeyen bir mesnevi kısaca tanıtılmış ve besmele manzumelerine bir yenisi eklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim (1999). *İsmail Belîg Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'ar*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Altuner Üzer, Nuran (1989). *Safâî ve Tezkiresi (İnceleme-Tenkitleli Metin-İndeks)*. Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ataç, Mehmet Beşir (2007). *Ayıntablı Hafız Abdülmecidzade Divanı İnceleme-Metin*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Bedir, Fatma Zehra (2004). *Caferî Baba ve Divânı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, Mehmet (1977). *Yahya Bey Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Çetin, İsmail (1993). *Derzi-zâde Ulvî (Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkitli Metni)*. Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Çiftioğlu Çabuk, Arzu (2014). "Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümelelerinde Besmele". *Turkish Studies* 9/12: 125-141.
- Deniz, Sabahat (2005). *Tecellî ve Dîvânı*. İstanbul: Veli Yay.
- Dilçin, Cem (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK. Yay.
- Erdem, Sadık (2005). *Neylî ve Dîvân'ı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Erdoğan, Mustafa (2008). *Kabûlî İbrahim Efendi, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitleli Metin-Dizin)*. Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Genç, İlhan (2000). *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviye*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Gökalp, Haluk (2012). Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi. Aça, M., Kocakaplan, İ., Ceylan, Ö. (Ed.), *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri Edebi Türler* (s. 188-467). İstanbul: Kesit Yay.
- Gürgendereli, Müberra (2010). *Türkçe Mesnevilerde Besmele Şiirleri*. İstanbul: Acar Bilgi Merkezi Yay.
- İpekten vd. (2017). *Sehî Beg Heşt Bihîşt*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, Erişim tarihi, 22.03.2019
- Kaplan, Mahmut (1990). *Hayriyye-Nâbî (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Karayazı, Nurgül (2012). *17. Yüzyıl Şâiri Ahmed Yârî ve Dîvân'ı (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kartal, Ahmet (2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

- Kavruk, Hasan & Selçuk, Bahir (2009). *Filibeli Vecdî ve Dîvân'ı (Metin-Dizin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>, Erişim tarihi, 22.03.2016.
- Levend, Agâh Sırrı (1963). "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 89-115.
- Levend, Agâh Sırrı (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: TDK.
- Macit, Muhsin (2001). *Erzurumlu Zihni Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Okuyan, Mehmet (2012). *Kısa Sûrelerin Tefsiri*. İstanbul: Düşün Yay.
- Özcan, Abdülkadir (1989). *Nev'î-zâde Atâf Hadaiku'l-Hakaik Fi Tekmileti's Şakaik*, Ankara: Çağrı Yay.
- Pakalın, Mehmet Zeki (2004). "Âmin Alayı" *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. 1. İstanbul MEB Yay. 58-59.
- Sevgi, Ahmet (1999). "Molla Cami'nin Besmele Şerhi ve Türk Edebiyatına Tesirleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 5: 1-50.
- Tarlan, Ali Nihat (1992). *Ahmed Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tuman, Mehmed Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri II*, (Haz: Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı), Ankara: Bizim Büro Yay.
- Uzun, Mustafa (1992). "Besmele", *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 538-540.
- Ünver, İsmail (1986). Mesnevî. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*. 415-416- 417/ Temmuz-Ağustos-Eylül, 430-563.
- Üstüner, Kaplan (2016). "Erzurumlu Zihni'nin Besmele Konulu Mesnevisi". *Mavi Atlas* 6:18-48.
- Yavuz, Fikri & Özen İsmail. (1972). *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yay.
- Yekbaş, Hakan (2010). "Divan Şiirinde Kur'ân". *İstem* 8/16: 199- 232.
- Yıldırım, Suat (1992). "Besmele", *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 529-532.
- Yıldız, Enes (2019). *Divanlarda Küçük Mesneviler*. Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi.

